

СУТНІСТЬ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Автор розглядає сутність етнокультурної компетентності як ключової в компетентнісній сфері особистості. Етнокультурна компетентність виокремлюється як складник загальнокультурної. Проаналізовано підходи до визначення змісту поняття, розкрито структуру феномену. Увага зосереджена на ролі етнічних традицій у формуванні етнокультурної компетентності людини як процесі її етнізації через утворення етнічної картини світу. Наголошено на значенні фольклору та розглянуто поліетнічний аспект набуття етнокультурної компетентності.

Ключові слова: етнокультурна компетентність, етнічна картина світу, етнотрадиція, поліетнічність, фольклор.

Сучасне суспільство рухається в напрямі глобалізації усіх сфер життя. Однак такий вектор не виключає, а навпаки посилює проблеми етноїдентичності особистості, нації, її культурних традицій. Поряд з уніфікацією певних аспектів діяльності людей різних регіонів світу, все ж етнонаціональні цінності стають більш значущими у свідомості людей і у своєму впливі на світовий устрій загалом. Усвідомлення людством гостроти проблеми збереження самобутності етносів відображено у міжнародних актах та законодавчо-нормативних документах, зокрема, України і Китаю («Діалог цивілізацій і гармонічний світ», «Стратегія розвитку освіти в Китаї в XXI столітті», «Реформи і розвиток базової освіти в КНР» тощо).

В освітніх викликах актуалізується компетентнісний підхід, у межах якого проблема етнокультурності сконцентровує увагу на набутті особистістю етнокультурної компетентності як ключової. Компетентнісний підхід в освіті перебуває в полі уваги сучасних учених (Н. Бібік, Л. Ващенко, С. Клепко, О. Лебедев, О. Локшина, О. Овчарук, О. Савченко, О. Пометун, І. Родигіна, А. Хуторської та інші). Досить розробленою є і проблема етнокультурності (Ю. Бромлей, Г. Волков, Г. Гачев, Інъ Хань, І. Кон, Лу Лу, С. Лур'є, Сунь Гоцян та інші; А. Березін, А. Іваницький, В. Куєвда, В. Лісовий, О. Лозова, В. Пекарчук, Ю. Руденко, Б. Савчук, О. Хижна, І. Ціко та інші). Це детерміновано, зокрема, історико-культурними передумовами й

політичними процесами сучасної України. Такі здобутки важливі для вирішення проблем етнокультурності багатонаціональних країн, у тому числі Китаю.

Мета статті – визначити сучасний зміст етнокультурної компетентності особистості для розроблення методичних питань і прогнозування освітньої підготовки особистості до життя в поліетнічному світі.

Базовим для статті є поняття компетентності, зміст якого зафіксовано в Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти України: компетентність – набута у процесі навчання інтегрована здатність учня, що складається зі знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці. Теорію і практичні питання реалізації компетентнісного підходу в освіті викладено в працях Н. Бібік, Л. Ващенко, С. Клепко, О. Локшиної, О. Овчарук, О. Савченко, О. Пометун, І. Родигіної, А. Хуторського та інших. Для визначення сутності етнокультурної компетентності вагомою є теза, яка узагальнює погляди вчених: компетентна та особистість, яка не лише оволоділа комплексом необхідних компетенцій як певного досвіду, а й здатна успішно діяти, орієнтуючись у складних ситуаціях і відповідаючи на виклики. При цьому важливо, що компетентність містить особистісне ставлення людини і до самої компетенції, і до предмета діяльності [3, с. 16; 10]. Таким чином, компетентнісний підхід в освіті невід’ємний від особистісно орієнтованого і діяльнісного, які разом постають як взаємодоповнювальні; а компетентність – складником особистісної характеристики людини – суб’єкта діяльності, що містить ціннісні смисли особистості, перетворюється на спонуку її діяльності для оволодіння певним соціальним досвідом. У такий спосіб компетентність становить (за А. Хуторським) квінтесенцію цільових, змістових, смислових, творчих, емоційних, ціннісних характеристик. Доходимо висновку: набуття учнем будь-якої компетентності є рухом від оволодіння ним певною компетенцією (або системою компетенцій) як об’єктивно заданої норми, планки, яку учень поступово приймає як особистісну цінність, – до того моменту, коли він набуває спроможності вводити набуте «в дію» і керується ним у власній поведінці для розв’язання різноманітних життєвих ситуацій. Логіка такого руху і має скласти основу процесу формування компетентної особистості учня.

Як відомо, освітні компетентності розподіляються на ключові (надпредметні), які визначаються як здатність людини здійснювати різні види діяльності; галузеві (загальнопредметні) (набуваються впродовж вивчення змісту того чи іншого предмета (освітньої галузі)); предметні (формується при вивченні певного предмета) [3, с. 22]. Не викликає сумнівів, що етнокультурна компетентність є складником загальнокультурної компетентності як однієї з ключових компетентностей (здатність аналізувати та оцінювати досягнення національної та світової культури, орієнтуватися в культурному та духовному контексті сучасного суспільства, застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на загальнолюдські цінності). Логічно, що в основі набуття етнокультурної компетентності лежить оволодіння етнокультурою, що концентрує збереження і передачу традицій через покоління, постає як успадкований від предків синтез соціального життя, особливостей ведення господарства, матеріальних і духовних цінностей. Такий синтез визначає стиль життя етносу, виконуючи для його представників такі важливі функції: ідентифікаційну (відокремлення одного етносу від іншого через протиставлення «ми» – «вони»); комунікативно-інтегруючу (передача етнокультурної інформації в діахронній (між поколіннями) та синхронній площинах, що сприяє консолідації спільності та збереженню її самобутності); репродуктивну (кількісне та якісне – матеріальне і духовне – відтворення етноспільноти); нормативну (регулювання етносоціального організму на основі загальноприйнятих цінностей, ідеалів, традицій, звичаїв тощо); пізнавально-інструментальну (зміна та вдосконалення етнічної картини світу через її створення та розуміння) [9, с. 236]. Дослідження В. Куєвди підтверджують: «етнічно компетентною стає та особа, яка вільно орієнтується у світі значень певної культури, розуміє мову цієї культури і вільно творить цією мовою» [5, с. 225].

Таким чином, етнокультурна компетентність є здатністю особистості – носія етнокультури до передачі етнокультурного досвіду від покоління до покоління і водночас інструментом та умовою здійснення такої передачі.

Набуття етнокультурної компетентності людиною пов'язується вченими здебільшого з процесом так званої етнізації – формування національної свідомості (етносвідомості)

та самосвідомості, а також етноідентифікації (А. Березін, І. Горпинюк, В. Куєвда, О. Лозова та інші). При цьому етносвідомість є складником змісту національної самосвідомості, формуючи її через механізм прийняття етнокультурних цінностей (етноідентифікації), а власне сформованість національної самосвідомості віддзеркалює основні засади буття етнопільноти. Діалектика «національного» і «етно» полягає в тому, що «суб'єкт такої самосвідомості є представником «людини культури» як ідеальний психотип, який аналізуючи й осмислюючи себе (своє «Я»), власну поведінку, співвідносить її з детермінуючою її мотивацією, зумовленою покладеними на людину вимогами етносоціальної спільноти... Шляхом засвоєння системи практичних навичок і стереотипів світовідчуття закладаються підвалинні засади етнічного «образу-Я» ще в «ніші розвитку» дитини у рамках щоденних практик її оточення. ... Так забезпечується уявлення про себе як частину довколишнього простору, усвідомлення довкілля переноситься на свій внутрішній світ і, ототожнюючись, вибудовує такий же образ свого внутрішнього «Я» [1, с. 8–9]. У цьому вислові наявна діалектика етнонаціонального і загальнолюдського, що має актуалізуватися в контексті поліетнічного та міжетнічної толерантності як істотного складника змісту етнокомпетентності людини.

Етносвідомість особистості є багатоскладовим системним поняття, охоплюючи систему уявлень, знань, цінностей, пов'язаних з ідентифікацією себе як представника рідного етносу, і своєї «ніші» серед культур інших етносів. Можемо припустити, що сукупність різних елементів як результат формування етносвідомості утворює у свідомості людини так звану «етнічну картину світу»: етнічна картина світу постає як сформовані на основі етнічних констант та ціннісних домінант уявлення людини про світ; вона, на переконання С. Лур'є, є проявом захисної функції культури у психологічному аспекті. При цьому вона є динамічною, різною в різні періоди життя етносу або груп всередині етносу, що пов'язано з відмінностями і динамікою культурно-ціннісних домінант [6, с. 297–298]. На нашу думку, така «етнічна картина світу» є ціннісною основою етнокультурної компетентності людини – представника певного етносу, який усвідомлює себе таким й одночасно

приймає як цінність значущість культур інших етносів як рівноцінних, виявляє готовність до діалогу з ними.

Також зрозуміло, що етнічна картина світу як основа етнокультурної компетентності, утворюючись у процесі формування етносвідомості, невід'ємна від засвоєння представником етносу рідних етнічних традицій. Механізм утворення етнічних традицій пояснюється динамічністю етносвідомості, зміст якої постійно підлягає історично зумовленим трансформаціям, насичується новими знаками і символами [2, с. 6]. Але поряд з трансформаціями, в ній виокремлюються чіткі константи, які виконують етнозахисну роль, внаслідок чого традиції утворюються, зберігаються і оновлюються [6], постаючи при цьому вагомим чинником етноідентифікації та формування етносвідомості.

Долучення до традиції як основа етнізації (тобто, етноідентифікації, формування етносвідомості, що уможливорює набуття етнокомпетентності, на що вказує В. Куєвда), відбувається в особистості і як неусвідомлюваний нею факт, і як процес усвідомленого освоєння традиції: на перших етапах людина підпорядковується вимогам традиційності за належністю, а далі в опанованому інформаційному масиві її свідомість розрізняє усталену частину, більшою мірою захищену від побіжних хаотичних впливів, що і становить основу в системі вартісних орієнтацій особистості. Власне, при цьому людина постає як «віддзеркалення матриці етнічного середовища» [5, с. 227, 228], яке, у свою чергу, визначається факторами, що складають зміст традиційності.

Таким чином, для розуміння сутності етнокультурної компетентності особистості у співмірності з поняттям етнотрадиції важливо, що, долучаючись до традиції етносу, людина виявляє активність, є одночасно і споживачем етнокультури, і її творцем, оскільки дієво заглиблюється в етнічну картину світу, спочатку неусвідомлено, а потім, переживаючи пізнане і рефлексуючи, піддається впливу етнічного менталітету, характеру, приймає морально-етичні норми, естетичні ідеали тощо.

Окреслений погляд на сутність етнічних традицій дає підстави для висновку: саме вмотивованість і спроможність людини зберігати, передавати і збагачувати традиції рідного етносу на основі етнічної картини світу, однак виявляючи толерантне ставлення і повагу до традицій інших етносів, можна уточнити як етнокультурну компетентність особистості.

На нашу думку, смисловий зв'язок поняття етнокультурної компетентності з поняттям толерантності – як міжетнічної толерантності є важливим аспектом у формуванні цієї якості в особистості. Так, Мала енциклопедія етнології [7] тлумачить етнокультурну компетентність як здатність людини вільно орієнтуватися у світі, вільно будувати поведінку всередині відповідної культури й водночас відчувати межі цієї культури та початок світу іншої культури. У ґрунтовному дослідженні етнокультурної компетентності Т. Поштарьова [8] зазначає, що її зміст невіддільний від сформованості етнічної (міжетнічної) толерантності, оскільки остання є інструментом і механізмом досягнення взаєморозуміння етносів, а етнокультурна компетентність і етнотолерантність характеризують одне й те саме явище, а саме той складник у структурі особистості, що «відповідає» за її здатність до взаємодії з представниками іншої етнічної спільноти. Тобто, етнотолерантність окреслює ціннісну орієнтацію особистості, а етнокультурна компетентність є її діяльнісною характеристикою.

Слід додати, що в наукових джерелах поняття міжетнічної толерантності розглядається також у контексті досліджень поліетнічності, полікультурності, міжкультурності, кроскультурності тощо (М. Боришевський, В. Дикало, П. Кендзьор, А. Солодка та інші).

Визначаючи далі структуру етнокомпетентності особистості, звернімо увагу, що в дослідженнях І. Кона виокремлюються такі «модальності» національної свідомості, як когнітивна, емоційна і конативна (поведінкова), що стосується і особистості, і етнічної спільноти загалом: взаємодія когнітивного (забезпечує суб'єкта пізнанням фактів про власне «Я») та емоційного компонентів (породжує ставлення до себе і своєї спільноти на основі відповідних емоцій і почуттів) актуалізують дію конативного компоненту, що невід'ємний від мотиваційного потенціалу людини [4 с. 45–56, с. 69]. На нашу думку, емоційний компонент безпосередньо пов'язаний з народженням цінностей особистості на основі переживання, що уможливорює привласнення нею знань – і фактів буття спільноти, і власного «Я», а мотиваційний потенціал спрямовує особистість на діяльність зі збереження та примноження цінностей у вигляді етнічних традицій (тобто, виокремлюється діяльнісний компонент).

Т. Поштарьова виокремлює такі компоненти етнокультурної компетентності (субкомпетентності): 1) культурна

субкомпетентність (адекватне знання й розуміння цінностей, настанов, особливостей, характерних для етнокультури та її представників); 2) комунікативна субкомпетентність (механізми, стратегії, що забезпечують конструктивне міжетнічне розуміння і взаємодію); 3) соціальна субкомпетентність (знання та уявлення про наслідки міжкультурних контактів, вміння залучатися у спільну діяльність з іншоетнічним оточенням); мовна субкомпетентність (володіння рідною мовою, державною мовою, іноземними мовами) [8]. Зазначений комунікативний компонент важливий, оскільки людина засвоює цінності завжди через діалог – внутрішній (самоспількування) і міжособистісний. Адже людина, як зазначалося вище, може усвідомити свою належність до певного етносу, лише вирізняючи свою відмінність від інших етносів (Г. Гачев та інші).

Також враховуємо, що джерелом традицій кожного етносу й одночасно їх втіленням постає міфологія, символіка, обряд, звичаї, моральні цінності та ідеали, що закріплюються в поведінкових стереотипах носіїв етнотрадицій. Відтак, етнокультурна компетентність виявляє себе через багатоскладове освоєння людиною етнокультури, в якій істотним за значенням складником є мистецтво, передусім фольклорні традиції – музичні (пісенні, інструментальні), хореографічні, усна літературна творчість, театральні дійства, включаючи народний обряд і гру як прообрази театру, декоративно-прикладне мистецтво. Саме фольклор у різноманітті видів і жанрів можна вважати своєрідним естетичним концентратом традицій етносу, – що уособлює художньо-образно-символічну систему етнічної картини світу. Це дозволяє нам виокремити у структурі етнокомпетентності естетичний компонент.

Таким чином, на підставі узагальнення розглянутих поглядів учених визначаємо складники змісту етнокомпетентності: когнітивний (або культурно-когнітивний; окреслює обізнаність особистості щодо традицій, культурних цінностей етносу, особливостей його побуту, світогляду; аксіологічний (характеризує ціннісне ставлення представників етносу до етнічних традицій, що й визначає належність особистості до цього етносу); збережувально-перетворювальний (або творчо-діяльнісний; охоплює діяльнісні аспекти здатності людини передавати культурний досвід, готовність до відтворення традицій на основі набутих знань та навичок); мотиваційний (відображає вмотивованість до освоєння, збереження і примноження традицій власного етносу); комунікативний

(віддзеркалює здатність особистості до діалогу з представниками свого та інших етносів на засадах толерантності, взаєморозуміння, взаємоповаги); рефлексивний (характеризує готовність особистості до самооцінки себе як представника етносу та свого ставлення до культурних традицій інших етносів); естетичний (визначає долученість людини до мистецьких традицій етносу, зокрема фольклору). Через них в особистості формується етнічна картина світу, а на її основі – етносвідомість; відбувається вмотивоване долучення до етнотрадицій, що дає людині змогу усвідомлювати свою спроможність і потребу розвивати ці етнотрадиції, тобто набувати етнокультурної компетентності.

Перспективними для подальшого вивчення проблеми етнокомпетентності вбачаються механізми її формування в учнів різного віку, у навчальній і позанавчальній діяльності, розроблення освітніх методик, зокрема із залученням таких дієвих засобів впливу, як мистецькі.

Література

1. Березін А. М. Психологічні чинники генези національної самосвідомості особистості : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. психол. наук : 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / Березін Андрій Миколайович ; Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України 2002. – 18 с.
2. Етнопсихологічний вимір України: семіозис, міфотворчість, ідентичність : монографія / авт. кол. ; під наук. ред. Лозової О. М. – К. : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2014. – 194 с.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
4. Кон И. С. Проблема «Я» в психології / И. С. Кон // Психологія самосознання : хрестоматія. - Самара : БАХРАХ-М, 2000. - С. 45-97.
5. Куєвда В. Т. Історико-психологічні засади етнізації юнаків / В. Т. Куєвда // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць К-ПНУ імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський : Аксіома. – 2009. – Вип. 5. - С. 224–234.
6. Лурье С. В. Историческая этнология : учеб. пособ. для вузов. – М. : Аспект Пресс, 1997. – 448 с.
7. Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Інститут держави і права імені В. М. Корецького. – К. : Довіра ; Генеза, 1996. – С. 63–67.

8. Поштарева Т. В. Формирование этнокультурной компетентности учащихся в полиэтнической образовательной среде : дисс. ... доктора пед. наук : 13.00.01 Общая педагогика, история педагогики и образования / Поштарева Татьяна Витальевна. – Ставрополь : Ставропольский государственный университет, 2009. – 393 с.
9. Савчук Б. Українська етнологія / Б. Савчук. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2004. – 559 с.
10. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личносно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование. – 2003. - №2. – С. 58-64.

Цяо Цжи

Сущность этнокультурной компетентности: теоретический аспект

Национальный педагогический университет Украины
имени М. П. Драгоманова (9, ул. Пирогова, Киев, Украина)

Автор рассматривает сущность этнокультурной компетентности как ключевой в компетентностной сфере личности. Этнокультурная компетентность выделена как составляющая общекультурной. Анализируются подходы к определению содержания понятия и рассматривается структура феномена. Внимание сосредоточено на роли этнических традиций в формировании этнокультурной компетентности человека как процессе этнизации личности через создание этнической картины мира. Акцентируется значимость фольклора и раскрыт полиэтничный аспект процесса формирования этнокультурной компетентности.

Ключевые слова: этнокультурная компетентность, этническая картина мира, этнотрадиция, полиэтничность, фольклор.

Qiao Ji

The Essence of Ethnocultural Competence: Theoretical Aspect

Drahomanov National Pedagogical University
(9 Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine)

The author considers the essence of ethno-cultural competence as a key competence in the field of personality. The approaches to the definition of this term are analyzed. Ethno-cultural competence is highlighted as part of general culture. We consider the structure of the phenomenon as uniform cognitive, axiological, creative, motivational, communicative, reflexive and

aesthetic components. Identity concepts of ethnic competence and ethno-cultural competence are revealed. Attention is focused on the role of ethnic traditions in the formation of ethno-cultural competence of the human being, as the process of ethnization through building of ethnic picture of the world by a person. The author emphasizes the importance of folk traditions: music, dance, theater (ritual), folk arts and crafts. The multi-ethnic aspect of formation of ethno-cultural competence is distinguished.

Keywords: *ethno-cultural competence, ethnic picture of the world, ethnic tradition, polyethnicity, folklore.*

References

1. Berezin, A. (2002). *Psyhologichni chynnyky henezy natsionalnoi samoidentychnosti* [Psychological factors of genesis of national self-identity] (Dissertation Abstract, Kyiv).
2. Lozova, O. M. (Ed.). (2014). *Etnopsihologichni vymir Ukrainy: semiozys, mifotvorchist, identychnist* [Ethno-psychological dimension of Ukraine: semiotic, myth creation, identity]. Kyiv: «NVP «Interservis».
3. Ovcharuk, O. V. (Ed.). (2004). *Kompetentisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovyidosvid ta ukraïnski perspektyvy* [Competence approach in contemporary education: world experience and Ukrainian prospects]. Kyiv: «K.I.S.».
4. Kon, I. S. (2000). *Problema «Ya» v psyhologii* [Problem of «Me» in psychology]. In Psychology of self-identity. Samara: «BAKHRAKH-M».
5. Kuievda, V. T. (2009). *Istoryko-psihologichni zasady etnizatsii yunakiv* [Historical and psychological aspects of youth ethnization]. In Problemy suchasnoi psyhologii. Zbirnyk naukovykh prats KPNU imeni Ivana Ohienka (pp. 224–234. (5th ed.). Kamianets-Podilskyi: «Aksioma».
6. Lurie, S. V. (1997). *Istoricheskaia etnologiia* [Historical ethnology]. Moscow: «Aspekt Press».
7. *Mala entsyklopediia etnoderzhavoznavstva* [Small encyclopedia on Science of Ethno-State]. (1996). Kyiv: Dovira: Geneza.
8. Poshtareva, T. V. (2009). *Formirovanie etnokulturnoi kompetentnosti uchashchikhsiiia v polietnicheskoi obrazovatelnoi srede* [Formation of ethno-cultural competence of students in poly-ethnic educational environment]. (Doctoral dissertation, Stavropol).
9. Savchuk, B. (2004). *Ukrainska etnolohiia* [Ukrainian ethnology]. Ivano-Frankivsk: Lileiia–NV.
10. Khutorskoi, A. (2003). *Kluhevye kompetentsi kak component lichnostno-orientirovannoi paradigmy obrazovaniia* [Key competences as a component of personal-oriented paradigm of education]. Narodnoe Obrazovanie, 2. 58–64.